

Komiteet pravnika
za ljudska prava
Lawyers' Committee
For Human Rights

Broj 4 • Mart 2004.

Bilten

PRIGOVOR SAVESTI

IZDAVAČ
YUCOM

UREDNIK
**Milan
Antonijević**

REDAKCIJA
**Dragan Ristić
Bogdanka
Tasev
Aleksandra
Milić**

GRAFIČKI DIZAJN
Mirza Dedadžić

KREATIVNI TIM
**Mirza Dedadžić
Borivoje Mikić
Mario Srdić**

ŠTAMPA
Dosije

TIRAŽ
500

YUCOM
Komitet pravnik
za ljudska prava
**Krunska 22
Beograd**

Telefoni
+381 11/33 444 25
32 44 540

Faks
+381 11/33 44 235

E-mail
yulaw@eunet.yu

Swedish Helsinki Committee
for Human Rights

PRIGOVOR SAVESTI

PRIGOVOR SAVESTI KAO FUNDAMENTALNO LJUDSKO PRAVO

Prigovor savesti je relativno nova institucija međunarodnog prava i nacionalnih zakonodavstava. Za razliku od nekih ranijih vremena, kada se smatralo da je prigovor savesti isključivo religijsko pravo, danas ono ima karakter fundamentalnog ljudskog prava, što je, između ostalog utvrđeno i nizom međunarodnih dokumenata. Tako je dokumentima koji su pratili 51. sednicu Komisije za ljudska prava Ujedinjenih nacija, između ostalog utvrđeno da „...svako ima pravo da odbije vojnu obavezu u skladu sa priznatim pravom na slobodu misli, savesti i veroispovesti, koje je utvrđeno članom 18. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i članom 18. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.“

Ideološka osnova prigovora savesti leži u ideji odbijanja da se učestvuje u ubijanju drugih ljudi. Sadržinski posmatrano, pod prigovorom savesti u užem smislu (eng: *conscientious objection*) uobičajeno se podrazumeva odbijanje da se služi vojna obaveza. Međutim, postoje i drugi oblici prigovora savesti, koji su manje poznati jer su u manjoj meri pravno regulisani. Tako, u širem smislu, prigovor savesti obuhvata i situacije koje se, između ostalog, odnose i na lica koja rade u firmama za proizvodnju ili distribuciju proizvoda koji su namenjeni ratnim potrebama ili su štetni za životnu sredinu, lekare koji odbijaju da izvrše abortus i sl.

Pravo na prigovor savesti se u savremenim uslovima, s obzirom na formalno pravni način njegovog ostvarivanja, koji proizilazi iz odredaba međunarodnih dokumenata i uporednopravnog iskustva, najčešće određuje kao *pravo građana da svoju vojnu obavezu zamene alternativnim služenjem u civilnim službama*.

Istorijski koreni današnjeg prigovora savesti, vezuju se za evropske verske zajednice, posebno protestantske pokrete u Holandiji i Engleskoj XVI i XVII veka. Tako su na primer, Kvekeri u Engleskoj, još 1660. godine javno saopštili engleskom kralju Čarlsu II da ne žele, niti u ime carstva Hristovog, niti u ime ovozemaljskog kraljevstva, da učestvuju u ratnim i drugim oružanim sukobima. Malo je poznato da je čak i Napoleon u Francuskoj odobrio izuzeće od vojne službe protestantskim anabaptistima.

Usled ovih okolnosti, prigovor savesti je, kao savremeni pravni institut, najpre nastao u skandinavskim zemljama protestantske tradicije početkom XX veka (Norveška 1900, Danska 1917, Švedska 1920, Finska 1931), kao i u Velikoj Britaniji (1916) i Holandiji (1922).

Vremenom su se i razlozi savesti širili. Osim religijskih razloga, građani su sve češće odbijali da učestvuju u ratovima i ubijanju drugih ljudi i iz mnogih drugih razloga savesti (etičkih, moralnih, filozofskih, političkih, odnosno pre svega pacifističkih), tako da je prigovor savesti prestao biti isključivo religijsko pravo, a sve više dobijao karakter fundamentalnog ljudskog prava. To je došlo do izražaja naročito nakon Drugog svetskog rata, kada su, nakon više od pola veka, pravo na prigovor savesti priznale i zemlje rimokatoličke tradicije, posebno Francuska (1963), Belgija (1965), Italija (1972), Austrija (1974), Portugalija (1976) Španija (1978)... i kada su doneti i prvi međunarodni dokumenti koji su na opšti način regulisali ovo pravo. S druge strane, za vreme komunističkih režima u zemljama iza „gvozdene zavese“ prigovor savesti nije bio pravno dopušten izuzev u dva slučaja vezanih za tadašnji Sovjetski Savez i Demokratsku Republiku Nemačku. Padom komunizma ono se priširilo i danas je priznato i u većini evropskih zemalja u tranziciji.

(autor teksta: D. Milenković, YUCOM) ■

MEĐUNARODNI DOKUMENTI I UPOREDNO ISKUSTVO

Prva međunarodna institucija koja je u vezi sa prigovorom savesti zauzela artikulisan i konretan politički i pravni stav bio je Savet Evrope. Tako su u Rezoluciji Parlamentarne skupštine Saveta Evrope br. 337, usvojene 1967. godine, definisani domašaji i određeni osnovni principi pravnog regulisanja prigovora savesti. Prema ovoj Rezoluciji, licima koja podležu vojnoj obavezi i koja iz razloga savesti ili drugih iskrenih religijskih, etičkih, moralnih, humanitarnih, filozofskih ili drugih sličnih razloga odbiju da izvrše naoružanu službu, imaju pravo da budu oslobođene takvog služenja, u skladu sa priznatim pravom na slobodu misli, savesti i veroispovesti.

Rezolucija 337 je zatim više puta potvrđena i dalje pro-

širena Preporukama 476 (1967) i 816 (1977) Parlamentarne Skupštine Saveta Evrope, kao i Preporukom R (87) 8 o pravu na prigovor savesti vojnoj službi koju je 1987. godine usvojio Komitet ministara Saveta Evrope.

Prvi dokumenti kojim je pravo na prigovor savesti priznato kao osnovno ljudsko pravo donele su Ujedinjene nacije, krajem 80-tih i početkom 90-tih godina XX veka.

U najvećem broju evropskih zemalja prigovor savesti je danas ustavom zajamčeno pravo građana, a način njegovog ostvarivanja usklađen je sa principima sadržanim u navedenim dokumentima.

(autor teksta: D. Milenković, YUCOM) ■

PRIGOVOR SAVESTI U SRBIJI I CRNOJ GORI

Bivša jugoslovenska država (1945-1991), iako potpisnica brojnih međunarodnih deklaracija i konvencija o ljudskim pravima, u svom pravu i praksi nije priznavala ni poznavala prigovor savesti. Prema ranije važećem jugoslovenskom zakonodavstvu, svako odbijanje prijema i upotrebe oružja, kao i izbegavanje vojne službe bilo je podvrgnuto strogim krivičnim sankcijama. U tom smislu, između ostalog, i Krivični zakon iz 1976. godine (sa brojnim kasnijim izmenama i dopunama) predviđa tzv. krivična dela protiv oružanih snaga, od kojih su najkarakterističnija dva: krivično delo "odbijanje primanja i upotrebe oružja", za koje je bila predviđena kazna zatvora i krivično delo "neodazivanje pozivu i izbegavanje vojne službe" za koje je bila predviđena novčana kazna i kazna zatvora.

Usled ovih okolnosti, posebno pošto prema važećim zakonima tadašnje jugoslovenske države, prigovor savesti nije bio priznat ni po osnovu verskih razloga, pripadnici pojedinih verskih zajednica u Jugoslaviji (npr. Jehovini svedoci i Nazareni), često su, zbog odbijanja da nose oružje i da služe vojni rok, bili kažnjavani za-

tvorom. Čak se dešavalo da isto lice i više puta bude krivično gonjeno i kažnjeno za isto krivično delo (npr. zbog odbijanja prijema i nošenja oružja), što je rezultiralo i višegodišnjim kaznama zatvora.

U nekadašnjoj SR Jugoslaviji, prigovor savesti kao pravna kategorija uveden je Ustavom iz aprila 1992. godine. Prema odredbi člana 137. tadašnjeg Ustava SRJ: "Građaninu koji zbog verskih ili drugih razloga savesti ne želi da ispuni vojnu obavezu pod oružjem, omogućiće se da vojnu obavezu u Vojsci Jugoslavije ispuni bez oružja ili u civilnoj službi, u skladu sa saveznim zakonom".

Polazeći od ove odredbe, može se zaključiti da je na normativnom nivou tadašnji Ustav SRJ poznao prigovor savesti, ali ga suštinski nije priznao kao fundamentalno ljudsko pravo u smislu evropskih i svet-skih standarda. Ovaj zaključak se može izvesti na osnovu okolnosti što je prigovor savesti u tadašnjem Ustavu bio regulisan u okviru odeljka koji se odnosi na Vojsku Jugoslavije i to *kao način ispunjenja vojne obaveze*, a ne u odeljku o pravima i slobodama. Tadašnje ustavne odredbe navodile su na zaključak da pravo na prigovor savesti u Ustavu SRJ nije imalo onu ulogu i značaj koju bi trebalo da ima kao fundamentalno ljudsko pravo.

Prema stavu 2. člana 137 bivšeg Ustava, pitanja u vezi sa prigovorom savesti, posebno ona koja se odnose na postupak ostvarivanja ovog prava, biće regulisana odgovarajućim saveznim zakonom.

Zakon na koji je upućivao Ustav SRJ u vezi sa prigovorom savesti je još važeći *Zakon o Vojsci Jugoslavije* koji je stupio na snagu u maju 1994. godine. Pravo na prigovor savesti konkretnije je bilo regulisano u članovima 296 do 300 koji su do sada više puta menjani i dopunjavani.

Prema odredbama koje su 2002. godine bile na snazi, regrutu koji zbog verskih ili drugih razloga savesti ne želi da služi vojni rok pod oružjem ili želi da služi u civilnoj službi, vojni rok traje 13 meseci, i služi se u jedinicama i ustanovama Vojske i Saveznog ministarstva za odbranu. Regrut koji ne želi da služi vojni rok pod oružjem podnosi, u roku od 15 dana od dana prijema poziva za regrutaciju, pismeni zahtev nadležnom organu. U zahtevu navodi razloge zbog kojih ne želi da služi vojni rok pod oružjem, kao i na kojim poslovima u vojsci ili civilnoj službi želi da služi vojni rok. Nakon podnošenja zahteva, nadležna regrutna komisija je dužna da donose odluku o zahtevu i to u roku od 60 dana. Regrut, koji je podneo zahtev,

može podneti prigovor protiv odluke regrutne komisije u roku od 15 dana od dana prijema odluke. Odluku o prigovoru donosi drugostepeni organ i njegova odluka je konačna, te se protiv nje ne može voditi upravni spor.

Analizom ovih odredbi Zakona o Vojsci Jugoslavije konstatovali smo da sve do donošenja Uredbe o izmeni Uredbe o vršenju vojne obaveze (avgust 2003. godine) prigovor savesti nije postojao u onom smislu u kojem je predviđen navedenim osnovnim principima sadržanim u međunarodnom dokumentima. Pravni osnov za donošenje Uredbe bila je nova Ustavna povelja Državne zajednice Srbija i Crna Gora, kao i Povelja o ljudskim i manjinskim pravima u kojima je pravo na prigovor savesti konačno prepoznato kao jedno od osnovnih ljudskih prava.

(autor teksta: D. Milenković, YUCOM)

Pravna pomoć JUKOM-a pune četiri godine zastupa prigovarače savesti bez obzira da li su u pitanju pravni saveti preko telefona ili zastupanje pred Vojnim sudom. Tokom 2002. i 2003. godine JUKOM-ova pravna pomoć je zastupala više prigovarača savesti, pripadnika verske zajednice Jehovini svedoci. Okrivljeni su osuđeni zbog izbegavanja vojne obaveze, ali na minimalne, novčane kazne odnosno minimalnu uslovnu osudu. Jedan slučaj prigovora savesti se završio oslobađajućom presudom usled toga što Vojni odsek nije administrativnu proceduru obavio na odgovarajući način, što su advokati JUKOM-a iskoristili.

JUCOM-ove AKTIVNOSTI NA USVAJANJU I IMPLEMENTACIJI UREDBE O CIVILNOM SLUŽENJU VOJNOG ROKA

Sredinom 2001. godine, Komitet pravnika za ljudska prava podneo je Saveznoj skupštini Predlog zakona o izmeni i dopuni zakona o Vojsci Jugoslavije u delu koji se odnosi na dužinu trajanja vojnog roka i priznavanje prava na prigovor savesti koju je podržalo više od 30.000 birača. Ova inicijativa je u više navrata podržana od strane Saveta Evrope i Evropskog biroa za prigovor savesti.

Inicijativa Komiteta pravnika predata je Saveznoj skupštini

15. maja 2001. godine na svetski dan prigovora savesti. Kako tadašnja Savezna skupština nije u predviđenom roku od 3 meseca, razmatrala Predlog zakona o izmenama i dopunama Zakona o Vojsci Jugoslavije JUKOM je uputio protestno pismo tadašnjem predsedniku skupštine tražeći da se ova Inicijativa/Predlog što pre stavi na dnevni red tadašnjeg Saveznog parlamenta, što je i učinjeno 4. septembra 2001. godine.

Na Odborima za bezbednost tadašnjih Veća građana i Veća republika predstavnici JUKOM-a obrazložili su predlog, posle čega je usledilo glasanje. Predstavnici Odbora za bezbednost oba Veća nisu podržali ovu inicijativu, mada su mišljenja bila podeljena. Kako je postojala opasnost da poslanici odbiju inicijativu više od 30.000 birača, JUKOM je tražio da se o predlogu glasa na jednoj od narednih sednica. Na

žalost, Predlog se više nikada nije pojavio pred saveznim poslanicima.

Pozitivan pomak je učinjen krajem 2001. odnosno početkom 2002. godine, kada je usvojen Zakon o izmenama Zakona o Vojsci Jugoslavije, kojim je skraćeni vojni rok sa 12 na devet meseci, dok je civilno služenje skraćeno sa dotadašnjih 24 na 12 meseci. Time još nisu bili ostvareni uslovi za služenje van institucija tadašnje Vojske Jugoslavije. Iz tog razloga, Savet Evrope je u Preporukama iz jula 2002. godine o obavezama tadašnje Savezne Republike Jugoslavije za prijem u Savet Evrope, između ostalog zahtevao primenu odredbi koje se odnose na prigovor savesti, kao i da se u roku od 3 godine donese Zakon o alternativnoj službi.

Nakon formiranja nove Državne zajednice Srbija i Crna Gora početkom 2003. godine, tada izabrani ministar odbrane

U Ustavnoj povelji Državne zajednice Srbija i Crna Gora, u članu 58, navodi se, po prvi put kao ustavno pravo, pravo na prigovor savesti, koje je zatim razrađeno u Povelji o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama. Pravo na prigovor savesti se reguliše članom 28. ove Povelje, gde se navodi: "U Državnoj zajednici Srbija i Crna Gora se priznaje prigovor savesti. Niko nije dužan da, protivno svojoj veri ili ubeđenju, ispunjava vojnu ili drugu obavezu koja uključuje upotrebu oružja. Takvo lice se može pozvati da ispuni odgovarajuću civilnu službu, u skladu sa zakonom."

Boris Tadić, formirao je radnu grupu za izradu Uredbe o izmeni Uredbe o vršenju vojne obaveze koju je Savet ministara konačno usvojio 27. avgusta 2003.godine. U izradi ove Uredbe, Ministarstvo odbrane SCG aktivno je koristilo YUCOM-ovu publikaciju iz 2001. godine "Prigovor savesti", YUCOM-ovu zakonodavnu inicijativu iz 2001. godine i komentare i kritike koje su članovi YUCOM-a i u pismenoj i usumenoj formi, dali na okruglom stolu posvećenom Nacrtu ove Uredbe održanom u julu 2003. godine. Na žalost, predstavnici JUKOM-a nisu bili

uključeni u samu izradu Uredbe, odnosno nisu bili pozvani da učestvuju u radu Radne grupe koja je izradila Uredbu.

Nakon donošenja Uredbe, više od 300 regruta septem-

barske klase 2003. godine, podnelo je zahtev za civilno služenje. Ova lica su, nakon donošenja propratnih akata o Načinu izvršenja civilne službe, upućena u civilnu službu - u

Biro za prigovor savesti (YUBCO) pri tadašnjem Jugoslovenskom komitetu pravnik za ljudska prava (YUCOM), nastao je početkom 1998. godine, kao jedan od konkretnih rezultata rada Komiteta na projektu Prigovor savesti, koji je realizovan u saradnji sa nevladinom organizacijom Žene u crnom, Savetom Evrope i Evropskim biroom za prigovor savesti. U kampanji za priznavanje i punopravno regulisanje prava na prigovor savesti u Jugoslaviji, YUBCO je ostvario kontakte i saradnju sa najznačajnijim međunarodnim organizacijama koje se bave problemom priznavanja prava na prigovor savesti u svetu.

Nasuprot mitu o Srbima kao ratničkom narodu, koji je bio naročito popularan devedesetih godina kada ga je tadašnja vlast koristila za potrebe svoje politike, pokazalo se da veliki broj građana nema želju da služi vojni rok ili nosi oružje. U prilog tome govori i iskustvo YUCOM-ove kancelarije pravne pomoći. U periodu od avgusta 2003. do februara 2004. godine, najveći procenat slučajeva na kojima su radili YUCOM-ovi advokati (skoro polovina od ukupnog broja slučajeva ove kancelarije), odnosio se na prigovarače savesti. Zanimljiv je i podatak o povećanoj posećenosti sajta Komiteta pravnik za ljudska prava, na kome je registrovano preko 5000 posetilaca, od trenutka kada je postavljen model Zahteva za civilnu službu, kao i druge informacije vezane za ostvarivanje prava na prigovor savesti.

civilne institucije - kada i decembarska klasa vojnika. Napominjemo da je više od 90 odsto zahteva pozitivno rešeno pred nadležnom Komisijom.

I pored početnih problema u vezi sa tumačenjem i pri-

menom Uredbe koji su se ogledali u nepoštovanju rokova i administrativnom nerazumevanju problema koje za sobom nosi civilno služenje vojnog roka, može se, načelno, reći da se ova Uredba poštuje. Iako Uredba ne zado-

voljava u potpunosti standarde Saveta Evrope, pozitivni stav koji je u implementaciji ove Uredbe imalo Ministarstvo odbrane SCG kao i članovi Komisije koji su odlučivali o zahtevima prigovarača savesti, pokazao je da u slučaju ispravnog i pozitivnog stava državnih organa prema građanima, Uredba može uspešno da se ostvaruje. Građani koji su se javljali YUCOM-u, imali su više pritužbi na odnos u Vojnom odseku prema njima od strane referenata za popunu, nego na samo ostvarivanje prava.

JUKOM je po usvajanju Uredbe na svoj veb sajt postavio model Zahteva za civilnu službu, koji su prigovarači savesti koristili prilikom predaje sopstvenog zahteva. ■

AKTIVNOSTI YUCOM-a

Krajem februara 2004. godine predstavnici Komiteta pravnik za ljudska prava počeli su sa aktivnostima monitoringa suđenja za ubistvo Ivana Stambolića i pokušaj atentata na Vuka Draškovića u Budvi. Suđenje je počelo 23. februara pred takozvanim Specijalnim sudom. Ovaj postupak se vodi protiv osam lica: Milorada Ulmeka, Nenada Bujoševića, Milorada Bracanovića, Branislava Berčeka, Dušana Maričića, Radeta Markovića, Nenada Ilića i Nebojše Pavkovića.

2. marta. Seminar o alternativnom rešavanju sporova, u organizaciji Britanskog udruženja za centralnu i istočnu Evropu i Beogradskog centra za ljudska prava. Program obuhvata teme kao što su: uloga alternativnog rešavanja sporova u Britaniji, posebne teme koje se tiču medijacije u privrednom i porodičnom pravu, mogućnosti za uvođenje alternativnog rešavanja sporova u Srbiji, kao i praktičnu demonstraciju medijacije. Na seminaru aktivno učestvuje predstavnica Komiteta pravnik za ljudska prava, advokat Mirna Kosanović.

4. marta. Sastanak nevladinih organizacija u vezi sa nasiljem u porodici i pružanjem pravne pomoći, u organizaciji Viktimološkog društva. Na sastanku aktivno učestvuje Dejan Milenković, predstavnik JUKOMa.

5. i 6. marta. Osnivačkom sastanku Regionalne asocijacije medijskih pravnik, u Medija centru, u Beogradu, prisustvuju predstavnici Komiteta pravnik za ljudska prava, Nevena Ružić i Dejan Milenković. Sastanak se organizuje kako bi se osnovala međunarodna asocijacija medijskih pravnik, koji će se baviti zaštitom i promocijom međunarodnih standarda u medijima.

11. marta. Seminar „Pravni aspekti finansijskog lizinga“, u organizaciji Ekonomskog instituta i GTZ. Na seminaru učestvuje ekspert YUCOM-a Dejan Milenković.

12. marta. Predavanje Gregori D. Fostera sa Univerziteta za nacionalnu bezbednost iz Vašingtona, na Institutu za međunarodnu politiku i privredu. Seminaru, pod nazivom „Civilno-vojni odnosi: izazovi postmodernih demokratija“, prisustvuje izvršni direktor Komiteta pravnik za ljudska prava Milan Simić.

15. marta. Okrugli sto „Nasilje u porodici“, Foruma žena Lige socijaldemokrata Vojvodine, u Novom Sadu. Biljana Kovačević Vučo i Mirna Kosanović, iz Komiteta pravnik za ljudska prava, govore o potrebi da se u novi Zakon o porodici unesu izmene koje bi omogućavale efikasniju zaštitu žrtava od naslednika. Predstavnice YUCOM-a govore i o lošem stanju u sudstvu i Centrima za socijalni rad, koji pokrivaju ovu oblast, kao i o velikoj ulozi Centra za socijalni rad koju ima u pogledu dodele dece u brakorazvodnim predmetima.

16. marta. Sastanak domaćih nevladinih organizacija sa ekspertima Saveta Evrope na temu „Reforma pravosuđa“. Sastanku prisustvuje predstavnik JUKOMa Dejan Milenković.

19. marta. Inicijalni sastanak Mreže za prigovor savesti, kome prisustvuju predstavnici JUKOMa, Žena u crnom, Evropskog pokreta, Inicijative mladih i Regionalnog centra Vojvodine. U ime JUKOMa sastanku prisustvuje Dejan Milenković.

23. marta. Konsultativni sastanak sa predstavnicima nevladinih organizacija radi prikupljanja informacija za funkcionalnu analizu Ministarstva za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, u organizaciji UNDP Fonda za razvoj kapaciteta i Ministarstva za ljudska i manjinska prava. Na sastanku aktivno učestvuje predstavnik JUKOMa Dejan Milenković.

23. marta. Prijem povodom 70 godina rada Radio Beograda u Skupštini grada Beograda. Prijemu prisustvuje ekspert JUKOMa Dejan Milenković.

26. marta. Nezavisno udruženje novinara Srbije organizuje proslavu godišnjice osnivanja NUNS-a, na kojoj učestvuje predstavnik JUKOMa Dejan Milenković.

27. mart. Seminar „Pitanje krivice i odgovor odgovornosti“, u Medija centru, u Nišu. Predsednica Komiteta pravnik za ljudska prava Biljana Kovačević Vučo govori o krivično pravnoj i političkoj odgovornosti i njihovim uzrocima i posledicama.

KOMITET PRAVNIKA ZA LJUDSKA PRAVA – YUCOM

Komitet pravnik za ljudska prava je stručna, dobrovoljna, nevladina organizacija čiji je cilj zaštita i unapređenje ljudskih prava u skladu sa opšteprihvaćenim civilizacijskim standardima, međunarodnim konvencijama i domaćim pravom.

Od osnivanja 1997. godine, Komitet, pružanjem pravne pomoći građanima i saradnjom sa brojnim organizacijama, radi na unapređenju ideja i prakse poštovanja ljudskih i građanskih prava i sloboda. Aktivnosti YUCOM-a usmerene su na sveobuhvatnu reformu pravnog sistema u SCG i usklađivanje našeg zakonodavstva sa međunarodnim normama, prevashodno uspostavljenim od strane OEBS-a, Evropske Unije i Saveta Evrope.